Олий муассаларида иқтисодий компетенцияларни шакллантириш муаммолари

Абдураимов Отабек
Халқаро молия ва технологиялар институти катта ўқитувчиси

Аннотация : Ушбу маколада иқтисодий билимларни ривожланиши унга таъсир этадиган муаммолар,иқтисодий компетенцияларни ривожланиш босқичлари ёритилган.
Калит сўзлар: Компетенция,билим,кўникма,малака,иқтисодий билимлар.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида ёшлар ўртасида иқтисодий компетенцияни ривожлантириш алоҳида аҳамиятга эга. Ушбу жараёнда таълим етакчи рол ўйнайди, чунки инсон компетенциясининг у ёки бу даражаси таълим ва тарбия натижасидир. Ушбу тадқиқот доирасида илмий адабиётларни таҳлил қилиш асосида "компетенция" тушунчасини аниқлаш зарур кўринади. Компетенция-бу мураккаб фанлараро, умумий услубий тушунча бўлиб, унинг характеристикаси турли хил билим соҳалари мутахассисларини қониқтирадиган даражада қийин. Фалсафа, социология ва маданиятшуносликда компетенциянинг сон-саноқсиз таърифлари мавжудлиги унинг тадқиқотчилари ўртасидаги зиддиятни эмас, балки компетенция ҳодисасининг хилма-хиллиги ва кўп ўлчовли табиатини ва шунинг учун уни талқин қилишда турли хил ёндашувлар имкониятини акс эттиради.

Дастлаб, "компетенция" тушунчаси ҳозирги замонга қараганда анча торроқ эди ва унинг маъноси "мос, қобилиятли" билан боғлиқ эди, чунки у ўз билими ёки ваколатига кўра бирор нарса қилиш ёки қарор қабул қилиш ҳуқуқини билдирган, кейин эса машғулотнинг якуний натижасини, ўзига хос турини билдира бошлади. талабалар томонидан" тегишли даражадаги " билимларга эришиш., кўникма ва қобилиятлар. "Компетенция" атамаси "қобилият" сўзидан олинган. Хорижий сўзларнинг замонавий луғати "компетентлик" тушунчасини изоҳлайди (Лат. лат. Competens -тегишли, қобилиятли) компетентликга эга ёки маълум бир соҳада билимли, билимдон деган маъноларни билдиради.

Илмий ва психологик адабиётларда "компетенция" атамаси ҳақида дастлабки қарашлар немис олими Хабермаснинг асарларида учрайди, у бу тушунчани нутқ алоқаси назарияси контекстида социологик атама сифатида ишлатади. Ижтимоий психологияга оид асарларда у ўз бизнесини, бажарилган ишнинг моҳиятини, мураккаб боғланишларни, ҳодиса ва жараёнларни, мўлжалланган йўлларга э.ришишнинг мумкин бўлган усуллари ва воситаларини пухта билиш сифатида талқин этилади. Ижтимоий психологлар, хусусан Д. Bruner, компетенцияни энг малакали мутахассисга хос бўлган фазилатлар тўплами, касбни эгаллаган ҳар бир инсон эга бўлиши лозим бўлган фазилатлар деб билади . В. А. Кальней компетенцияни муайян вазиятда тўпланган билим ва тажрибани сафарбар қилиш қобилияти деб ҳисоблайди ва бундан ташқари, компетенциялар ҳақида фақат улар қандайдир вазиятда ўзини намоён қилганда гапириш мантиқан тўғри келади. Унинг фикрича, потенциал оралиғида қолган намоён бўлмаган компетенция компетенция эмас, балки кўпи билан яширин имкониятдир. Бизнинг тадқиқотларимиз учун маълум бир вазиятда маълум бир маҳоратни намойиш этиш қобилияти сифатида қаралганда, компетенция тушунчасини аниқлаштириш муҳим кўринади . Назария ва амалиёт синтези асосида шаклланадиган компетенция ёдланган ўлик билимлар шаклида эмас, балки инсоннинг билиш, фикрлаш, мулоқот қилиш ва ҳаракат қилиш, олдинга қўйиш ва ҳал қилиш қобилиятининг ҳолатида намоён бўлади. муаммоларнинг айрим синфлари, тараққиёт ва тараққиётни таҳлил қилиш. уларнинг ҳал натижалари, доимий тегишли ўзгаришлар қилиш . Э.Ф.Ореховнинг фикрича компетенция инсоннинг бажарилган вазифалар ва ҳал қилинган муаммоларнинг чуқур моҳиятидан, ушбу соҳада мавжуд

тажрибани яхши билишдан, ўзининг энг яхши ютуқларини фаол эгаллашдан иборат бўлган масала бўйича билимлар билан ишлашнинг барқарор қобилиятини тушунади; танлаш қобилияти ва усуллари, жой ва вақтнинг ўзига хос шароитларига мос келадиган ҳаракат, эришилган натижалар учун жавобгарлик ҳисси; хатолардан сабоқ олиш ва мақсадга эришиш жараёнида тузатишлар киритиш қобилияти . В. А. Розов компетенцияни қуйидаги жиҳатларда кўриб чиқади:

- семантик, вазиятни умумий маданий контекстда тушунишнинг адекватлигини, шу жумладан тушунишнинг маданий нақшларини, муносабатларни акс эттиради;
- муаммо-амалий, вазиятни тан олишнинг етарлилигини тавсифловчи, мақсадлар, вазифаларни белгилаш ва самарали амалга ошириш;
- инсон учун мавжуд бўлган ўзаро таъсирнинг тегишли маданий нақшларини ҳисобга олган ҳолда, турли вазиятларда мулоқотнинг адекватлигини белгилайдиган коммуникатив.

Компетенция-бу нафақат билимга эга бўлишга, балки билим билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишга тайёр бўлишга имкон берадиган мураккаб интеграциялашган тизим. Шундай қилиб, М. А. Чошановнинг сўзларига кўра, компетенция қуйидаги хусусиятларнинг йиғиндисидир: билимларнинг ҳаракатчанлиги, операцион билимларга эга бўлиш, услубнинг мослашувчанлиги, танқидий фикрлаш, кўплаб ечимлар орасида энг мақбулини танлаш қобилияти, ёлғон, савол самарали ечимларни рад этиш . Шунга ўхшаш ғоя В.Я. Кричевский томонидан ишлаб чиқилган: компетенция муваффақиятли фаолият учун билимларнинг мавжудлиги, ушбу билимларнинг амалиёт учун аҳамиятини тушуниш, операцион кўникмалар тўплами, иш вазифаларини ҳал қилиш алгоритмларига эга бўлиш, ҳар қандай фаолият турига ижодий ёндашиш қобилияти билан тавсифланади. Компетенция - билимларнинг кенгайиши, компетенциянинг ўсиши интроспекция ва ўз-ўзини баҳолаш билан боғлиқ деб хисоблайди (Н. N. Лобанова, В. V. Косарев, А. Р. Крючатов)лар. Компетенция қуйидаги мезонлар тўплами билан тавсифланган даражадаги тузилишга эга:

- билим ва кўникмаларни ўзлаштириш даражаси
- билим ва кўникмаларнинг кенглиги;
- махсус вазифаларни бажариш қобилияти;
- ишингизни оқилона ташкил этиш ва режалаштириш қобилияти;
-ностандарт вазиятларда билимлардан фойдаланиш қобилияти (ускуналар, технологиялар, ташкилот ва иш шароитидаги ўзгаришларга тезда мослашиш).

Компетенциянинг энг кенг ва батафсил талқинини J. Ravenнинг фикрича у масъулият, ишонч, қобилият, тайёргарликлик каби шахсий фазилатлардан фойдаланган ҳолда 37 турдаги компетенцияларни тавсифлаган. Масалан, J.Ravenнинг сўзларига кўра, шахснинг ваколати маълум бир соҳада муайян ҳаракатни самарали бажариш учун зарур бўлган ўзига хос қобилиятни ва шу жумладан юқори ихтисослашган билимларни, предмет кўникмаларининг махсус турини, фикрлаш усулларини, шунингдек ўз ҳаракатлари учун жавобгарликни тушунишни белгилайди. Бу барча таркибий қисмларнинг ривожланиши ва уйғунлигини, уларнинг фаолиятда ажралмас шаклланишини назарда тутади. Компетенция кўп сонли таркибий қисмлардан иборат бўлиб, уларнинг аксарияти бир-биридан нисбатан мустақил, баъзи таркибий қисмлар когнитив соҳага, бошқалари ҳиссий соҳага тегишли, таркибий қисмлар самарали хатти-ҳаракатларнинг таркибий қисмлари сифатида бир-бирини алмаштириши мумкин .

Назарий фандаги компетенция таърифларининг бутун тўпламидан иккита асосий йўналишни ажратиш мумкин. Улардан биринчиси ижтимоий-психологик йўналиш бўйича (Е.В. Арцишевская, Ю.Н. Жуков, М.К. Кабардов, Г. А. Ковалев, Ю.М. Майсурадзе) субъектларнинг ижтимоий ўзаро таъсири контекстида компетенцияни аниқлаш билан

боғлиқ. Психологик ва педагогиканинг иккинчи йўналиши (Й. V. Варданян, И. F. Демидова, Е. V. Попова, А. К. Маркова, Н. V. Кузмин) компетенция касбий маҳоратнинг таркибий қисми еканлигидан келиб чиқади. Бундан ташқари, компетенция ажралмас касбий ва шахсий хусусият сифатида қаралади, бу ҳозирги кунда жамиятда қабул қилинган меъёрлар ва стандартлар билан касбий функцияларни бажаришга тайёрлиги ва қобилияти билан белгиланади (А. К. Маркова, С. D. Нескович, М. V. Прохорова). А. К. Маркованинг сўзларига кўра, касбий фаолият натижалари бевосита мутахассиснинг ваколатига боғлиқ.

Психологик-педагогик адабиётларда профессионалликни шакллантириш жараёнини таҳлил қилишда иккита тушунча қўлланилади:" компетенция "ва"компетенция". Энг умумлаштирилган ва кенг маънода компетенция деганда "инсоннинг шахсий имкониятлари, унинг малакаси, (билими, тажрибаси) тушунилади, бу унга маълум бир ечимларни ишлаб чиқишда иштирок етиш ёки уларни ўзи ҳал қилиш имконини беради. маълум билим, кўникмалар мавжудлиги";"ушбу ваколатга ега бўлиш билим, тажриба билан тасдиқланган бир қатор масалалар, ҳодисалар". Турли луғатларда "компетенция" тушунчаси (Лат. Сомпето-мен еришаман, мос келаман, ёндашаман) худди шу тарзда, яъни "бирор нарсани ҳукм қилишимга имкон берадиган билимга егалик қилиш (егалик қилиш)". "Компетенция" атамаси одатда маълум бир ижтимоий-касбий мақомга ега бўлган шахсларга нисбатан қўлланилади. Бу билим ва кўникмаларни ва уларнинг бажарилган вазифалар ва ҳал қилинган муаммоларга мувофиқлигини тавсифлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Улыбин, К. А. Современное экономическое мышление / К.А.Улыбин. — М.: Политиздат, 1996. - 239 с.
2.Смит, А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А.Смит.-М., 1962.-250с.
3.Соколова, Л.Б. Становление культуры педагогической деятельности учителя: монография / Л.Б. Соколова. - Оренбург: Издательство ОГПУ, 2003. - 352 с.
4.Софьина, В.Н. Развитие профессиональной компетентности специалиста в вузе и на производстве : монография / В. Н. Софьина ; М-во образования и науки Российской Федерации Правительства Ленинградской обл., Ленинградский гос. ун-т им. А. С. Пушкина. - Санкт-Петербург : Ленинградский гос. ун-т (ЛГУ) им. А. С. Пушкина, 2005. - 227 с.